

1. INTRODUCCIÓ

Les dones de les herbes 1 és el primer dels quaderns didàctics que han de servir per complementar la visita al Museu de les Trementinaires i al Jardí Botànic que hi ha ben a prop. Ambdós estan situats al poble de Tuixent (Alt Urgell) i formen part de la Ruta dels Oficis d'Ahir, un consorci promogut pel Consell Comarcal de l'Alt Urgell, que ofereix una sèrie d'espais expositius per tal de divulgar el patrimoni etnogràfic del territori.

La visita al museu i la realització de les activitats del quadern ens permetrà conèixer qui eren les trementinaires i quines herbes i productes comercialitzaven, com també el context socioeconòmic general en el qual van desenvolupar les seves activitats.

El quadern núm. 1 està pensat per a l'alumnat de Primària, especialment per al cicle mitjà, però també és adient per al cicle superior i, si el procés de lectoescriptura és avançat, fins i tot es pot adaptar per a l'últim curs del cicle inicial.

El quadern no pretén ser una guia típica de museu, i per això **no seria recomanable**, d'entrada, deixar l'alumnat sol recorrent lliurement les sales d'exposició amb el seu quadern sota el braç, preocupat només de "buscar" i redactar les respostes de cada exercici. En canvi, **sí que seria desitjable** seguir una altra seqüència didàctica: **primerament**, a classe i abans de la sortida, es podria presentar el quadern a l'alumnat, que serviria, a més a més, per comentar el contingut del museu i els elements més significatius que cal observar; **tot seguit** s'hauria de realitzar a Tuixent, on es faria la visita comentada del museu a càrrec d'algun monitor especialitzat o del mateix professorat; **per acabar** arribaria el moment de treballar amb el quadern per tal de completar i consolidar els continguts. També es podria deixar que els grups visitessin les sales, ara amb l'objectiu bàsic d'aconseguir la informació per completar les activitats d'aprenentatge del quadern, o bé es podria fer el treball a la classe els dies posteriors a la visita, cosa que serviria per acabar de consolidar els coneixements i, fins i tot, com a activitat d'avaluació del projecte.

2. CONTINGUTS

Conceptuals

1. Les trementinaires

- Què feien?
- A quina època van viure?
- On vivien?

2. Les activitats de les trementinaires

- Les trementinaires eren pageses.
- Recollien plantes remeieres i bolets.
- Preparaven olis i unguents medicinals.
- "Anaven pel món" a vendre els seus productes.

3. OBJECTIUS

- Valorar les fotografies com una font iconogràfica que pot proporcionar informació del temps passat.
- Apreciar les dificultats per viure que presentava el medi muntanyós.
- Identificar les quatre fases bàsiques de la feina de les trementinaires.
- Conèixer les principals herbes medicinals.
- Conèixer el procés d'asseccament dels bolets.
- Interpretar informació a partir de la visualització d'imatges.
- Situar imatges en una línia de temps.
- Valorar la funció econòmica i social de les "dones de les herbes".

4. ACTIVITATS D'APRENENTATGE

4.1. Senyalització de les frases que contenen la informació extreta de la visualització d'una imatge.

S'ha d'emfasitzar la importància de les fotografies com a font d'informació del temps passat. Específicament s'ha de comentar la imatge d'aquestes dues trementinaires, datada, probablement, a la dècada dels anys vint del segle XX. Cal descriure especialment els elements relacionats amb la seva activitat: motxilla, davantal plegat, llaunes d'oli, bastó, etc. A continuació caldria repassar i comentar les frases una per una, ja que totes ens donen informació d'aquelles dones, però s'han de diferenciar les que s'obtenen directament de l'observació de la imatge.

2.1. Situació d'imatges en un fris cronològic.

S'ha de ressaltar el fet que les trementinaires són d'un "altre temps" i que actualment seria gairebé impossible poder desenvolupar la mateixa activitat, especialment el fet d'anar pel món a vendre herbes i unguents. Cal debatre col·lectivament les raons d'aquests canvis, i també es pot comentar el fet que avui dia algunes persones continuen utilitzant herbes remeieres, si bé les compren a les botigues especialitzades.

De primer, cal llegir i comentar el text. Després, s'ha d'analitzar de manera concreta el fris cronològic: els anys han estat anotats de deu en deu, entre la dècada de 1930-40, que va ser una època difícil a causa de la guerra, l'any que vivim actualment, etc. Tot seguit, s'han d'interpretar les imatges i ordenar-les.

Finalment, cal relacionar-les amb el punt cronològic corresponent.

3.1. Senyalització de les expressions incorrectes entre les paraules antagòniques d'unes frases.

Prèviament s'han de comentar les condicions climàtiques i de relleu que caracteritzen el medi muntanyenc, com també les dificultats que ofereixen a la gent que hi viu (en aquest punt s'han de diferenciar com podien afectar la gent d'abans i la que viu actualment en aquelles contrades). També s'ha de fer esment del fet que els pobles estaven ubicats als vessants de les muntanyes per tal de deixar "lliures" les terres més planeres per al seu aprofitament agropecuari. Finalment, s'han de llegir les frases i decidir quines són les expressions incorrectes.

4.1. Anotació d'una numeració al costat de les imatges per tal d'identificar-les.

4.2. Relació de paraules amb imatges.

És important deixar ben clar que la gent de la vall de la Vansa era pagesa i que la principal font d'alimentació l'obtenia del treball de la terra (la venda d'herbes medicinals i unguents era una activitat complementària).

També s'ha d'incidir en el fet que l'agricultura ocupava tant els homes com les dones, i també els infants en els mesos de més activitat. Cal comentar que era una agricultura de subsistència (obtenir els productes bàsics per a l'alimentació familiar), i de policultiu (no es podien permetre l'especialització de conreus perquè els intercanvis comercials estaven molt poc desenvolupats): es tractava de plantar tot el que el medi muntanyenc permetia.

S'ha de ressaltar el paper bàsic de la patata en l'alimentació de les persones residents en climes poc favorables per als cereals panificables (seria el moment de comentar les pràctiques agrícoles que gairebé s'han abandonat actualment: fer boigues –també anomenades piles–, el clot dels trumfos per emmagatzemar i conservar les patates, etc.

Per completar el primer exercici caldria identificar les imatges i, a continuació, anotar-hi el número corresponent. Per resoldre el segon, s'haurien de comentar les fases productives, després analitzar les tres imatges i, per acabar, traçar les línies per relacionar les dues sèries.

5.1. Anotació de paraules per identificar unes imatges.

5.2. Situació d'imatges, prèviament retallades i identificades, en requadres amb la descripció corresponent.

5.3. Compleció de frases amb paraules associades amb les imatges corresponents.

5.4. Anotació de noms de plantes corresponents al peu d'unes fotografies de persones que expressen símptomes de les seves malalties.

Seria el moment de remarcar una sèrie d'aspectes generals de les activitats de les trementinaires: a) no totes les dones de la vall es dedicaven a les herbes (només ho feien algunes dones de les famílies amb menys recursos per tal d'obtenir un complement econòmic); b) no totes les dones que collien herbes medicinals coneixien les seves propietats curatives (aquestes eren una minoria, la majoria de les que s'hi dedicaven simplement s'encarregaven de recollir-les per a les trementinaires a canvi d'una petita compensació econòmica); c) les trementinaires elaboraven elles mateixes una gran part dels productes que venien, però no tots. Per exemple, l'oli de ginebró o la pega negra els els proporcionaven les colles de pegaters; d) la trementina, la resina que exsuden algunes coníferes (avet i pi roig) va ser el producte del qual es va derivar el nom amb què eren conegudes les dones que el venien: les trementinaires, però, no solien vendre aquest producte natural, sinó que el reelaboraven a partir dels ingredients bàsics (aiguarràs i pega groga, als quals afegien oli o seu animal per fer-la més líquida).

Per resoldre el primer exercici s'han de llegir els textos i comentar-los. A continuació, descriure les imatges (especialment el funcionament de la romana), identificar-les i ordenar-les. Finalment, anotar el nom de l'etapa.

El segon, es pot resoldre millor si durant la visita al museu s'han assenyalat les sis plantes als murals descriptius i s'han fet exercicis d'observació per ressaltar les principals característiques de cada planta. Un procés semblant es pot realitzar si es visita el Jardí Botànic de les Trementinaires i es localitza l'hisop a l'apartat "Marges i prats", el salsufraqi, el te de roca, la corona de rei i l'orella d'ós a "Roques" i el corner a "Marges". Si no es pot fer aquesta actuació, hi ha la possibilitat de comentar les descripcions situades dins de cada requadre de la pàgina sis i associar-les amb cada una de les imatges prèviament retallades.

Per completar el tercer exercici caldria, primer, identificar els dibuixos i comentar el seu possible ús. Després de llegir el text serà fàcil

completar-lo amb la paraula corresponent. S'ha de tenir en compte, però, que sobra un dibuix.

Per realitzar el quart exercici s'haurien de revisar els textos dels usos medicinals de les sis plantes bàsiques de la pàgina sis.

6.1. Situació d'imatges, prèviament retallades, en un fris a partir de la lectura d'un text.

Seria convenient comentar que encara que aquelles dones eren conegudes com "les de les herbes", els bolets eren una part molt important de les seves vendes.

Ja els donava feina i alguns ingressos la venda dels bolets frescos, especialment rovellons, als intermediaris de la Seu i de la Coma (Solsonès), però el que els anava més bé era recollir el bolet d'ovella, un bolet gros, abundant i un pèl tòxic si es consumeix sense cap precaució, però si es pela, es fa a trossets i s'asseca, es pot vendre com si fos un moixeró (un bolet més apreciat).

L'exercici es pot aprofitar per tractar el tema de la conservació dels aliments, abans (la dessecació), i per ressaltar la imprescindible intervenció de tota la família en les activitats de preparació dels productes de les trementinaires.

Per completar l'exercici caldria, primerament, llegir i comentar el text, i a continuació, descriure cada imatge i ordenar-la segons el procés de realització. Finalment, encolar-les al fris.

7.1. Anotació del nom dels objectes anacrònics que apareixen en una il·lustració d'una cuina d'abans.

Per realitzar aquesta activitat didàctica és important haver observat prèviament, o en el mateix moment de completar l'exercici, la cuina simulada o museïtzada que hi ha al museu. Si en aquell moment es fa una anàlisi de la distribució dels principals components i un treball d'identificació dels objectes més significatius, serà més fàcil realitzar correctament aquest exercici. Si no es pot fer in situ, aleshores aquest procés s'ha d'aplicar a la imatge de la pàgina 9 i, en acabar, escriure el nom dels elements anacrònics.

8.1. Senyalització, entre dues imatges de persones, per identificar la que es pot associar a una frase determinada.

Seria el moment adequat per ampliar el tema dels itineraris que feien les trementinaires i les seves característiques: els trajectes curts a les comarques veïnes, els trajectes llargs, els mesos més escaients per realitzar-los, els mitjans de transport utilitzats, etc.

Per resoldre l'exercici, primerament s'ha de fer una anàlisi detallada de la imatge, comentant el context de la trobada i identificant les persones representades: la trementinaire veterana amb la motxilla a l'esquena, l'aprenenta amb els pots d'olis penjant-li sobre la faldilla, els clients, etc. A continuació, caldria llegir les frases i diferenciar entre les dues imatges, la persona que ven i la persona que compra, , finalment fer un senyal segons correspongui la frase.

5. ACTIVITATS D'AVALUACIÓ

Per saber el nivell d'aprenentatge dels alumnes i veure com han assolit els objectius didàctics, podem fer servir diverses estratègies al llarg del temps en què desenvolupem aquesta unitat:

a) Recollida d'informació mitjançant l'observació directa.

Observació sistemàtica de l'alumne durant tot el temps que dura la unitat a fi de constatar-ne l'atenció, l'interès, el funcionament individual i en grup a l'hora de realitzar les activitats, i el grau de participació i autonomia en el treball.

b) Recollida d'informació mitjançant l'observació indirecta.

Valoració de la compleció del quadern pel que fa a la presentació i la cura en l'elaboració del treball; de la realització correcta o no de les activitats; i del grau d'assoliment en l'aplicació dels procediments emprats i en l'adquisició dels conceptes referits a les trementinaires.

c) Activitats específiques

- ❑ Anotació de frases explicatives sobre com anaven vestides les trementinaires, a partir de l'observació d'una fotografia.
- ❑ Senyalització de les frases correctes que descriuen aspectes físics de la vall de la Vansa.
- ❑ Ordenació dels quatre dibuixos que resumeixen la feina de les trementinaires durant l'any i anotació d'un títol per a cada il·lustració.
- ❑ Dibuix d'un objecte quotidià relacionat amb la feina de les trementinaires.
- ❑ Explicació del procés d'assecamment dels bolets a partir de l'observació de les sis il·lustracions ordenades.

6. BIBLIOGRAFIA

FRIGOLÉ, Joan (2005). *Dones que anaven pel món: estudi etnogràfic de les trementinaires de la vall*

de la Vansa i Tuixent. Generalitat de Catalunya.
Departament de Cultura.

BADIA, Josep. *Guia de les plantes medicinals del Clot del Regatell (vall de Mola, Tuixent)*.

AGELET, A. et alt. (2003). *Plantes medicinals del Pirineu català*. Sant Vicenç de Castellet: Farell.

BEIROA, Artur; VALLS, Mercè (2002). *Museu de les Trementinaires, Tuixent*. Dossier-guia del museu.

GARCIA, Lidia; CADANET, Judit (2003). *El pas de les trementinaires pels pobles catalans*. Treball de recerca de batxillerat, IES La Bisbal.

- ❑ Els objectes anacrònics són: el rellotge digital de paret, l'equip de música, el microones, el telèfon mòbil de sobre la taula i la cafetera elèctrica.

Fitxa 8.1

- ❑ S'han d'assenyalar les persones 2, 3, 5 i 8.

7. SOLUCIONARI

Fitxa 1.1

- ❑ S'han d'assenyalar les frases 1, 2, 4 i 8.

Fitxa 2.1

- ❑ S'ha de situar: d-1887, b-1898, a-1908, c-1959, e-1976.

Fitxa 3.1

- ❑ S'han de ratllar per inadequades les expressions: "la indústria", "molts serveis", "moltes vies de comunicació", "als boscos", "suau" i "afavoreix".

Fitxa 4.1 i 4.2

- ❑ D'esquerra a dreta i a la primera línia: 6-3-2-4, i a la segona línia: 5-7-1.
- ❑ S'han de relacionar: fer boïgues-b, fangar la terra-a i emmagatzemar-c.

Fitxa 5.1, 5.2, 5.3 i 5.4

- ❑ S'ha d'anotar (de dalt a baix): recol·lecció, venda, assecament i preparació d'ungüents i olis.
- ❑ D'esquerra a dreta i a la primera línia: hisop-3, salsufraqi-4, te de roca-1, i a la segona línia: corona de rei-5, orella d'ós-2 i corner-6.
- ❑ S'ha d'anotar: ruquet, coixinera, sac, aixadeta, podallet.
- ❑ D'esquerra a dreta: corona de rei, salsufraqi i orella d'ós o hisop.

Fitxa 6.1

- ❑ A dalt del fris: 3, 5, 1. A la part de baix: 4, 6, 2.

Fitxa 7.1